

Den svenska arbetarklassens historia

En studiecirkel utgiven av Förlaget Barrikaden 1977

Detta är en kortfattad, men läsvärd historik över den svenska arbetarrörelsens historia, utgiven på Förbundet Kommunisters bokförlag – *Red*

Innehåll:

1. Om betydelsen av att studera arbetarklassens historia	1
2. Kapitalismens genombrott i Sverige	2
3. En arbetarrörelse växer fram (1850-1900)	3
4. Rösträttskampen (1900-1917) och reformismens dominans	4
5. Revolutionens och splittringens tid (1917-30)	5
6. Den ekonomiska krisen	6
7. 'Arbetsfredsperioden' (1935-45)	7
8. Efterkrigstiden 1945-65	8
9. En 'ny' arbetarrörelse växer fram	9
10. Socialdemokratiens 'ekonomiska demokrati' är ingen lösning av krisen	10

1. Om betydelsen av att studera arbetarklassens historia

Varför är det viktigt att studera arbetarklassens och arbetarrörelsens historia? Så här svarar kulturarbetarna i det så kallade Tältprojektet:

ETT BROTT ÄR BEGÅNGET.

Den svenska arbetarklassen har i alla tider bestulits på sin egen historia och på så sätt berövats ett vapen för sin befrielse.

Vi 60 skådespelare, musiker, konstnärer, tekniker och kulturarbetare från hela landet har uppfattat som vår uppgift i den ständigt pågående klasskampen att nu försöka återbörda en del av denna historia till dess rättmätiga ägare. I norra Europas näst största cirkustält avser vi göra århundradets föreställning om ”den svenska arbetarklassens historia från 1880 tills vidare” och dra land och rike kring.

Sant är att i skolans undervisning arbetarklassens historia och samhällsvetenskap (marxismen) alltid har lyst med sin frånvaro. Men arbetarna har trots det inte alltid varit historielösa — man har fått skaffa sig den nödvändiga skolningen om den egna klassens historia och samhällsliga uppgifter utanför den borgerliga statens institutioner. Och det har man också gjort, om än i skiftande utsträckning. Kampen för de egna klassintressena — högre lön, bättre arbetsförhållanden, sociala reformer, makt och kontroll över produktion och samhälle, socialismen — kräver kunskap. Därför har också sökandet efter denna kritiska, samhällsförändrande och kollektiva kunskap varit som mest intensiv i tider av skärpt kamp. Låt oss kasta en hastig blick tillbaka, och därmed också så här inledningsvis skissera den ”periodisering” av den svenska arbetarklassens historia som ligger till grund för den här skriften.

Den första perioden, 1870-1930, är den då kapitalismen bryter igenom och arbetarrörelsen tar form i Sverige. Det är en tid av skarpa klasstrider mellan arbetarna och borgerligheten. Storstrejken 1909 väckte stort uppseende ute i världen, och strejkkampen var under de här åren överlag intensivare än i många andra europeiska länder. Då blomstrade också arbetarklassens kultur i dess egna organisationer. Arbetartidningarna var många och verkliga organ för rörelsen. Arbets- och kampsånger skrevs och sjöngs. Romaner och dikter som skildrade arbetarnas liv och kamp inifrån publicerades och lästes, tillsammans med marxismens klassiker. De enskilda arbetarna svetsades samman till en medveten och stark social kraft i samhället.

Den andra huvudperioden, 1930-1965 (årtalen är ungefärliga), är den då arbetarklassens största politiska organisation, socialdemokratin (SAP), mer permanent intar regeringspositionen och utvecklar sin traditionella ”planhushållningspolitik”. Trots det löftesrika namnet förmår man med denna politik knappast genomdriva någon planmässig hushållning med samhällets resurser. Mest är det ett försök att under bibehållen kapitalism tillgodose också arbetarnas intressen genom ett väl utvecklat samarbete med de stora kapitalisterna. Det är främst under denna periods senare del man kan urskilja det ”brott” Tältprojektet talar om. Den ”arbetsfred” och ”välfärd” som framförallt präglade efterkrigstiden medförde visserligen ekonomiska standardförbättringar för flertalet arbetare, men innebar samtidigt en katastrofal upplösning av arbetarklassens organisering och klassmedvetenhet. Det var en tid när arbetarnas erfarenheter inte stod högt i kurs. För att förstå det kan man läsa de fåtaliga då verksamma arbetarförfattarna, exempelvis Folke Fridell och Kurt Salomonsson. Arbetarrörelsens organisationer hade inlemmats i det etablerade samhället, och klassens egen historia och kultur kvävts i borgerlighetens famntag.

Under den tredje perioden, 1965 och ”tills vidare”, går den internationella kapitalismen in i ett mer eller mindre permanent kristillstånd. Den svenska kapitalismen genomgår samtidigt en stark strukturförändring, och socialdemokratin börjar utveckla en ”ny ekonomisk politik” (kallad ”ekonomisk demokrati”) — med ett tillfälligt avbrott(?) i och med den borgerliga valsegern 1976. Under den här tiden öppnar Vietnamkriget, LKAB-strejken och den fortsatta intensifierade strejkkampen på nytt vägen för en socialistisk kultur och medvetenhet, vars produkt också Tältprojektet är. Rapportböcker, socialistiska tidningar och tidskrifter, tiotusentals olika kampflygblad, nya och gamla arbetarromaner och dikter, nyutgåvor av marxismens klassiker och nyproducerade marxistiska framställningar i olika frågor, socialistiska teater- och musikgrupper, filmer och vitböcker

om olika strejker och andra kamptillfällen... Uppräkningen kan göras mycket längre av ett utbud som knappast någonsin varit större. Så samla ihop dina vänner och arbetspolare, kamrat, och börja studera. Härda den historiska medvetenhetens vapen starkt inför kampen för socialismen och arbetarklassens befrielse!

Låt oss förresten kamrat, så här innan vi börjar, gemensamt hämta kraft i att för en stund lyssna till historiens vingslag. Vi kan nämligen se en parallell och likhet mellan dagens svenska vänster, som du förhoppningsvis känner dig tillhöra, och den ”gamla” arbetarrörelsen i sin födelse. Den politiska vänstern, socialdemokratin, bestod under de första tio åren (1880 — 1890) av blott något tiotusental hängivna pionjärer, huvudsakligen hantverksarbetare. Arbetarnas strejkkamp var lösligt och lokalt organiserad, och möttes av det mest kompakta motstånd från det etablerade borgarsamhället.

Den revolutionära vänster som tog sina första stapplande steg kring 1965 består idag inte heller av mer än några tusen aktivister, mestadels ungdomar (studerande, tjänstemän, industriarbetare). Och arbetarnas pånyttfödda strejkkamp, som fick sin stora avstamp genom LKAB-strejken 1969-70, är på samma sätt som före sekelskiftet lösligt och lokalt organiserad och utsatt för hela det etablerade samhällets förtryck.

Detta om likheterna mellan den ”gamla” och den ”nya” arbetarrörelsen. Skillnaderna är kanske överflödigt att nämna. Mellan de två ligger snart hundra år av kapitalistisk ”utveckling” (monopolisering) och socialdemokratiskt inväxande i det kapitalistiska samhällsmaskineriet. Den nya arbetarrörelsen har visserligen ett större erfarenhetsmaterial att grunda sig på, men samtidigt ett till synes övermäktigt motstånd. Avgörande kommer att vara hur arbetarrörelsens etablerade politiska organisationer, SAP och VPK, utvecklas i den alltmer skarpa klasskamp, som kapitalismens fortskridande kris driver fram.

Men än mer avgörande, kamrat, är det arbete som du och dina kamrater utför på arbetsplatser och i bostadsområden. Med studier, upplysning och kollektiv kamp för ett socialistiskt samhälle. Hoppas ni får användning för den här skriften!

Diskutera:

1. Hur har din föreställning om den svenska arbetarrörelsen formats och förändrats (genom uppväxtmiljö, utbildning, sociala erfarenheter, politiska händelser och organisationer)? Har du läst någon bra roman eller fackbok i ämnet som du vill rekommendera kamraterna i cirkeln?
2. Kan du, så här inledningsvis, förnimma några ”historiens vingslag” i den dragna parallellen mellan den ”nya” och ”gamla” arbetarrörelsen?

Arbetsuppgift:

Börja redan nu prata med arbetskamrater, släkt och vänner om deras självupplevda erfarenheter av den svenska arbetarrörelsen. För en så kortfattad och översiktlig cirkel som den här är sådant material av extra stort värde. Redogör för dina rön i cirkeln.

2. Kapitalismens genombrott i Sverige

I jämförelse med de väst- och mellaneuropeiska staterna var Sveriges industriella utveckling sen. Även om fabrikssystemet fick sitt kvalitativa genombrott redan på 1870-talet, då ångkraften på allvar började användas, så dröjde det likväl länge innan huvuddelen av befolkningen upphörde att få sin försörjning av jordbruket. 1870 fick ännu 70% av befolkningen sin bärning genom jordbruk, och först 1910 gick de under 50%-strecket. Genom den sena industrialiseringen kom den fackliga och politiska arbetarrörelsen att växa fram hand i hand.

Industrialiseringen utvecklades i två faser. Den första omfattade bergshanteringen och sågverksindustrin. Speciellt den senare var, genom sin hastiga framväxt, stora ansamling av arbetare och radikala brytning med den gamla miljön en stark härd för arbetarradikalismen (exemplet Sundsvallsstrejken 1879). Från och med 1890-talet inträdde här en stagnering beträffande antalet arbetare. Med 90-talet tog den andra fasen sin början och det var först nu Sverige blev ett modernt industriland. Verkstadsindustrin, pappers- och massaindustrin samt textilindustrin växte då fram som de mest expansiva branscherna.

Den svenska industrialiseringen var också långsam, och den uppkomna industriella strukturen decentraliserad (saknade verkligt stora industriella centra). Det kapitalistiska produktionssättet utbreddes vidare ojämnt och samexisterade under relativt lång tid med flera andra produktionssätt. Jämsides med kapitalistiskt drivna storbordbruk fanns en omfattande småbruksproduktion. Vid sidan av fabriksystemet existerade en relativt omfattande hantverksproduktion.

Vilken betydelse hade nu dessa särdrag för arbetarrörelsens utveckling? Den långsamma industrialiseringen gjorde inte brottet med det gamla så tvärt, i synnerhet inte i de små patriarkaliska brukssamhällena som var så karaktäristiska för Sverige (till skillnad mot de hastigt uppkomna och stora industriella centra i England, Norge och Ryssland). Här grodde inte radikalismen spontant, utan tillfördes i stor utsträckning utifrån, genom den socialdemokratiska rörelsen. I denna geografiskt splittrade och decentraliserade industriella struktur kom arbetarnas fackliga kamp att tidigt förmedlas av en centraliserad "fackförbunds-rörelse". Undantagen var de industriella centra i Stockholm, Göteborg och Norrland, där arbetarradikalismen också framledes haft sina främsta härdar.

Diskutera:

1. Vilka skilda effekter tror du industrialiseringsprocessen och den industriella strukturen kan få på formeringen av ett lands arbetarklass och arbetarrörelse? Varför skulle exempelvis ett hastigt brott med det gamla och en stor anhopning av arbetare befrämja en radikalism?
2. Tycker du det saknas något viktigt i denna mycket kortfattade beskrivning av kapitalismens genombrott?

Läs vidare:

Riksutställningar "Land du välsignade" (Uppsala 1974, utställningskatalog). Rikt illustrerad, materialistisk historieskrivning.

Gynnå. C/Mannheimer, E "En studie i den svenska arbetarklassens uppkomst" (Lund 1970, stencil). Svår att få tag på, men lärorik (utgångspunkt för framställningen ovan).

Filmcentrum Tidskriften "Film&TV" nr 1-3/75 behandlar filmer om arbetarklassens historia. Kolla också FilmCentrums stora katalog. FilmCentrums adress är: Taptogatan 4, 115 28 Stockholm. Tel. 08/675176.

Arbetsuppgift:

Kolla i FilmCentrums och Föreningsfilms (SAP) publikationer efter filmer ni eventuellt kan använda i cirkeln.

3. En arbetarrörelse växer fram (1850-1900)

Bland hantverksarbetarna skapades kring 1800-talets mitt så kallade bildningscirklar, med moralisk och religiös (men inte politisk) "bildning" under ledning av folk från de "högre" klasserna (lärare och så vidare). Den franska februarirevolutionen 1848, där de franska arbetarna ställde krav på rösträtt och demokrati, spred sig till Sverige och fick en kulmen i Stockholmsrevolten samma år. Oppositionella grupper, huvudsakligen i de stora städerna, bröt sig då ur bildningscirkelarna och organiserade så kallade arbetarföreningar. Dessa hade ibland mycket radikala målsättningar, exempelvis följande:

Arbetarföreningen bör förnämligast räkna på den fysiska kraften och huru många knytnävar den kan uppställa... Ledamöterna i föreningen bör mindre vinlägga sig om konsten att hålla tal än att föra vapen, barrikadera och dylikt.

Uppsvinget följdes snart av en reaktion, varvid de mer radikala föreningarna föll tillbaka. Politiskt och ideologiskt dominerades hela denna förkapitalistiska organisering överlag av liberalismens klassförsonings ideologi.

Sundsvallsstrejken 1879 var kulmen på en utveckling av spontana, dåligt organiserade strejker under 1870-talet. Först under 1880-talet kom den egentliga arbetarrörelsens genombrott.

Då började de klasskampsinriktade fackföreningarna på allvar växa fram, ofta som en permanentning av strejkkommittéer. Dessa stärkte arbetarna väsentligt i strejkkampen, i synnerhet under en kortare övergångsperiod då arbetsköparnas organisering ännu var svag.

Samtidigt började August "Mäster" Palm sina agitationsresor, med bildandet av de första socialdemokratiska arbetarkommunerna som organisatoriskt resultat. 1889 konstituerades Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti (SAP), till största delen med fackföreningar som grundorganisationer (man ställde alltså inga andra krav för medlemskap än fackföreningstillhörighet).

Under de här åren kom det också till strid om den politiska dominansen inom fackföreningarna mellan liberaler och socialdemokrater, där de senare segrade.

1898 bildades LO för att frigöra SAP för de politiska uppgifterna partiet hade nämligen dittills mest sysslat med att organisera och leda fackföreningarna.

Diskutera:

1. Vad lägger du i begreppet "liberalismens klassförsoningsideologi"? Vad tror du liberalismens dominans i den förkapitalistiska organiseringen berodde på?
2. Varför är det ett viktigt påpekande att SAP inte ställde några andra krav för medlemskrav än fackföreningstillhörighet?

Läs vidare:

Fredelius, C "Det socialdemokratiska försöket", kapitlen 2 och 3. Bäckström, K [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 1\)](#) kapitlen 1-8. Sunesson, S "Staten, arbetarklassen och fackföreningsrörelsen" (Tidskriften *Arkiv* nr 3, finns även i särtryck).

Koch, M "Timmerdalen". Roman om arbetarklassen i Sundsvalls-området mellan 1870 och 1910.

4. Rösträttskampen (1900-1917) och reformismens dominans

SAP hämtade sin ideologiska inspiration snarare från Ferdinand Lassalle och Eduard Bernstein (han som försökt revidera marxismen). Båda dessa teoretiker inom den tyska socialdemokratin såg staten som "klassneutral", och menade att det var arbetarrörelsens uppgift att med fredliga medel ta över statsmakten.

På partiets första kongresser (1889, 1891) stod striden hård om vilken vikt man skulle lägga vid riksdagsarbetet. Men sedan anarkisterna nedkämpats på den senare kongressen, under gemensam ledning av Hjalmar Branting och Axel Danielsson, och partiet kring sekelskiftet börjat organisera breda massor slog man definitivt in på den "parlamentariska vägen".

Förhållandet till liberalerna spelade här en väsentlig roll. Redan 1905 hade SAP (13 mandat) tillsammans med liberalerna (106 mandat) majoritet i riksdagens andra kammare. Strejker och annan radikal, klassbetonad praktik störde förhållandet till liberalerna, som förutom SAP var det enda riksdagsparti som stödde kravet på allmän rösträtt. SAP:s partiledning och riksdagsgrupp motarbetade därför en klasskampspolitik. 1914 var SAP största partiet i andra kammaren.

Några principiellt viktiga strider under de här åren var för det första föreningsrättsstriden i Mackmyra, som utmynnade i "decemberkompromissens" 1906 mellan LO och SAF. LO accepterade då par. 23 (senare par. 32), mot att SAF förband sig att respektera föreningsrätten. Nästa stora sammanstötning var storstrejken 1909, där nederlaget — stora delar av fackföreningsrörelsen raserades och många radikala arbetare tvingades emigrera — fick "bekräfta" partiledningens parlamentariska inriktning ("strejker lönar sig inte").

Kring 1917 och den ryska revolutionen kom det till ett allmänt uppsving i den europeiska arbetarkampen, med revolutionsförsök i Ungern, Finland och Tyskland. I Sverige tog sig arbetarkampen inte så avancerade uttryck, men hungerupplopp, soldatdemonstrationer och strejker

spred verklig revolutionskräck bland borgarna och de reformistiska arbetarledarna. För att avleda arbetarnas missnöje i lugnare banor bildade LO och SAP 1917 års Arbetarkommitté. Genomdrivandet av rösträtten och 8-timmarsarbetsdagen verkade senare kraftigt dämpande på revolutionstämningarna.

Strax dessförinnan hade den växande oppositionen mot samarbetspolitiken, huvudsakligen organiserad kring ungdomsförbundet, uteslutits ur SAP och bildat Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV).

Försöken att på ett, lite djupare plan förklara varför reformismen kom att dominera den svenska arbetarrörelsen är många. De mindre seriösa koncentrerar sig på Brantings eller partiledningens ”förräderi” och ”svik”. En mer seriös författare hävdar att den reformistiska partiledningen baserade sig på en framväxande ”arbetararistokrati” (en kategori arbetare med högre lön och bättre arbetsförhållanden än andra). Andra har speciellt pekat på industrialiseringsprocessen, med kapitalismens sena och långsamma genombrott och den decentraliserade industriella strukturen (med sina patriarkaliska brukssamhällen) — alltså ekonomiska faktorer som motverkat arbetarradikalismen.

Diskutera:

1. Vad menar du med ”reformism”? Vad skiljer en sådan politik från en ”anarkistisk” resp. en ”revolutionär”?
2. Vad menar du var avgörande för att reformismen kom att dominera i den svenska arbetarrörelsen?

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket”, kapitlen 4 och 5. Bäckström, K ” [Arbetarrörelsen i Sverige del 1](#) och [del 2](#). Resten av del 1 och del 2. Abendroth, W [Utopi och verklighet. Den europeiska arbetarrörelsens sociala historia](#) (Ystad 1968). Behandlar den internationella arbetarrörelsen.

5. Revolutionens och splittringens tid (1917-30)

Den ur SAP 1917 uteslutna oppositionen var allra minst en väl sammansvetsad grupp genuina revolutionärer. Den sammanhållande kritiken mot partiledningen hade mycket skilda utgångspunkter (marxism, pacifism och borgerlig humanism). Några betydelsefulla brytningsfrågor var dock partiledningens alltför kompromissvänliga hållning till liberalerna, dess försvarsvänlighet samt den bristande interna demokratin i partiet.

SSV fick i valet, 1918 12 mandat, mot SAP:s 102. I slutet av 1917 hade man 24.000 individuellt anslutna medlemmar, medan SAP hade 114.000 huvudsakligen kollektivanslutna. SSV var dock mycket starkare inom arbetarrörelsen än vad dessa siffror antyder (inför brytningskongressen 1917 hade exempelvis 40% av partiets medlemmar röstat för vänsterns kandidater).

SSV formulerade 1918 programmet ”Fram för den socialistiska republiken”, vari kravet på ”arbetarkontroll” över industrin ingick. Man bedömde dock aldrig situationen som revolutionär, och hade på grund av inre splittringar och uppgörelser svårt att utnyttja sina från början stora resurser för en kraftfull praktisk politik.

1919 antog partiet namnet Sveriges Kommunistiska Parti och anslöt sig till Komintern (Kommunistiska Internationalen). När man 1921 antog Kominterns 21 teser, som starkt beskar de enskilda medlemspartiernas självständighet, bröt sig en första grupp ur partiet under ledning av Ivar Vennerström. 1924 uteslöts gruppen kring partiledaren Zeth Höglund för vägran att underordna sig Komintern, och 1929 splittrades partiet i två grupper. Hugo Sillen och minoriteten stod kvar inom Komintern, medan Karl Kilbom och majoriteten (nästan hela den fackliga kadern) bildade ett eget parti (som upplöstes 1937).

Inom SAP diskuterades framemot mitten av 20-talet ”socialisering” (förstatligande av de stora företagen) och ”industriell demokrati” (arbetarförvaltning av desamma) som praktiskt handlingsprogram för övergången till socialismen. Under trycket av arbetarmassornas kraftiga radikaliseringsökning sökte man intensivt efter ett reformistiskt alternativ till bolsjevismen — den ryska kommunismen. Några praktiska resultat uppnåddes emellertid inte — det var inte heller ”nödvändigt” då uppsvinget sjönk tillbaka — och under resten av 20-talet föll SAP tillbaka i en defensiv och uppgiven politik

(Tage Erlander har kallat 20-talet för det ”tomma decenniet”). Tre SAP-minoritetsregeringar föll under årtiondet på arbetslöshetsfrågan.

I de goda tiderna mot slutet av 20-talet kom en internationell våg av klassförsoningsideologi, den så kallade mondismen. Det föranledde den svenska regeringen att inkalla den så kallade arbetslöshetskonferensen mellan arbetsmarknadens parter. Detta förspel till Saltsjöbadsförhandlingarna gick emellertid i stöpet genom den annalkande ekonomiska krisen. I stället instiftade den borgerliga riksdagsmajoriteten, under massiva arbetarprotester, kollektivavtalslagarna (”tuktuslagarna” i arbetarmun) och arbetsdomstolen 1928.

Diskutera:

1. Står ”marxism” i motsättning till ”pacifism”? Vet du något om hur militärfrågan stod då, och hur den står idag?
2. I texten sägs att ”SSV var dock mycket starkare... än vad dessa siffror antyder”. Hur ska man bedöma en politisk organisations styrka?
3. Varför splittrades SSV /SKP så många gånger under 20-talet — vad sägs i texten och vad vet du själv?

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket... kapitel 6.

Ahlsen, B m.fl. ”Från Palm till Palme” (Stockholm 1972). Antologi med intressanta dokument.

Viksten, Albert ”Storm över niporna” (Kristianstad 1975). Spännande roman om händelserna i Ådalen kring 1917 — från socialdemokratiskt (reformistiskt) perspektiv.

6. Den ekonomiska krisen

Den stora internationella kapitalistiska krisen, som utlöstes i USA 1929, fick sina första påtagliga verkningar i Sverige mot slutet av 1930.

För att ”överleva” strävade kapitalisterna efter att på olika sätt inskränka sina kostnader (rationaliseringar och lönesänkningar). Under 20-talet låg arbetslösheten i Sverige kring 10%, men ökade nu successivt till 25% (över 50% i vissa branscher).

I en sådan ekonomisk konjunktur blir lokala lönestrejker inte särskilt verkningsfulla, eftersom de flesta kapitalisterna har direkt intresse av att driften står stilla och löneutgifterna spars in. Situationen krävde i stället en helhetlig, politisk lösning.

Inom arbetarrörelsen förelåg tre politiska linjer. LO och socialdemokratin ville med hänvisning till den svåra ekonomiska konjunkturen acceptera lönesänkningar och söka uppnå samförståndslösningar på det fackliga planet. För att i stället via statliga ingripanden i ekonomin (”krispolitiken”) reducera krisens verkningar.

Sillénkommunisterna (Kominternpartiet) sökte med alla medel, inom och utanför facket, driva på lönekampen och samtidigt propagandistiskt avslöja reformisternas ”förräderi”. Man var övertygad om att krisen skulle utmynna i en revolutionär situation, där man själv skulle komma att stå i ledningen för arbetarklassens maktövertagande. Det var den så kallade klass-mot-klass-politiken.

Kilbomskommunisterna intog en mellanställning. Man ville stoppa lönesänkningarna, men enbart verka inom facket och med legala medel. Någon revolutionär situation ansågs inte omedelbart förestående, och man sökte inte profilera sig politiskt gentemot socialdemokratin.

I vissa fackförbund — Pappersindustriarbetarförbundet, Sjöfolksförbundet och de tre byggnadsarbetarförbunden — drev de radikala arbetarna sina förbundsledningar att utlysa omfattande strejker.

Förbundsledningarnas strikta laglighet och underordnande under LO — som inte gav de strejkande något centralt ekonomiskt stöd samt vägrade medverka till sympatiåtgärder från andra förbund — lade emellertid ytterligare svårigheter till dem som redan förelåg genom den ekonomiska konjunkturen.

Samtliga dessa strejker ledde också till nederlag, ofta med sämre resultat än vad som erbjudits före strejken. Politiskt kom skulden för detta att lastas på kommunisterna. Kominternpartiet gick tillbaka avsevärt, och Kilbomspartiet upplöstes 1937.

Socialdemokratin kunde däremot få belägg för sitt påstående att ”strejker inte lönar sig”, och knyta arbetarnas förhoppningar till sin nya ”krispolitik”. För utformningen av denna stod framförallt Ernst Wigfors, inspirerad av den engelske nationalekonomen Keynes. I korthet gick den ut på att i lågkonjunkturen meddelat upplånade pengar sätta igång statliga arbetslöshetsarbeten. På så vis ville man upprätthålla arbetarnas konsumtionsförmåga, stimulera industrin och återigen få hjulen att snurra. Internationellt sett var Sverige först med att på detta sätt radikalt bryta med den förhärskande liberala doktrinen om att spara på statens pengar i dåliga tider. Senare har denna ”keynesianska” politik (med statliga ingripanden i ekonomin för att reglera konjunkturen) slagit igenom i alla kapitalistiska stater, oavsett regeringens partifärg.

Det är tveksamt om krispolitiken hade någon praktisk betydelse för att förbättra den ekonomiska situationen. En lyckosam devalvering av kronan och stora order från den tyska krigsindustrin spelade sannolikt större roll för att klara Sverige relativt oskadd ur krisen. Inte desto mindre kunde SAP ta åt sig äran därav, och därmed kraftigt stärka sin position ideologiskt. Det var nu man lade grunden för sitt långvariga framtida regeringsinnehav.

Diskutera:

1. Situationen i den svenska ekonomin börjar idag alltmer likna den under 30-talskrisen — vad kan vi lära av kommunisternas och de radikala arbetarnas erfarenheter då?
2. Varför kom inte ”arbetarkontrollfrågorna” att på samma sätt stå i centrum under 30-talskrisen som under revolutionsperioden 1917—1924? Under båda perioderna var arbetarkampen intensiv — vad skilde dem åt, i övrigt?
3. Vad innebär ”facklig legalism”? Jämför de två kommunistpartiernas fackliga taktik med densamma hos dagens svenska vänsterorganisationer.

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket”, kap. 7 (som dock bara berör 30-talskrisen i förbigående).

Tidskriften *Kommunist* nr 9-10,11.

Tidskriften *Arkiv* nr 1 och 2 (ett antal artiklar).

Svenning, O ”Socialdemokratin och näringslivet” (Borås 1972). KFMLr ”Klass mot klass” (Göteborg 1971).

Eriksson, A ”Vägen vi byggde” (Stockholm 1955). Roman om arbetslöshetens 30-tal.

7. 'Arbetsfredsperioden' (1935-45)

1934 tvingade regeringen SAP/Bondeförbundet) via LO de tre byggnadsfackförbunden att inställa sin helt legala och berättigade strejk. Detta för att säkra krispolitikens genomförande (vilken särskilt berörde byggnadsbranschen), och regeringens fortsatta existens. Därmed var första steget taget för en ny typ av facklig anpassning till regeringens ekonomiska politik.

Under 30-talets andra hälft utövade regeringen starka påtryckningar på LO och SAF att begränsa sina stridsåtgärder och lägga grunden för en stabil ”arbetsfred”. Det resulterade i att det så kallade Huvudavtalet (Saltsjöbadsavtalet) slöts mellan LO och SAF 1938. Vissa stridsåtgärder förbjöds, medan andra försvårdades genom beslutanderättens centralisering och uppbyggnaden av ett omfattande medlingsmaskineri. Centraliseringen av fackföreningsrörelsens stridsåtgärder fick några år senare sitt formella fullbordande genom LO:s nya stadgar 1941. Innebörden av detta, tillsammans med klasslagarna från 1928, var att arbetarnas legala tillgång till strejkvapnet nära nog fullständigt beskurits.

Efter Kominterns kongress 1935 utvecklade SK P, i likhet med de övriga europeiska kommunistpartierna, den så kallade folkfrontspolitiken. Uppgiften var att bilda bredast möjliga front gentemot fascismen. Man undvek nu strejker och annan militant kamp som kunde störa förhållandet till den antifascistiska borgerligheten.

De politiska förutsättningarna för en stabil ”arbetsfred” fanns alltså, och under åren mellan byggnadsstrejken 1934 och metallstrejken 1945 var strejker också mycket sällsynta.

Diskutera:

1. Varför kan man säga att arbetsköparna tjänade mest på de begränsningar av båda ”parternas” stridsåtgärder som kollektivavtalslagarna och Huvudavtalet medförde?
2. Vad lägger du in i begreppet ”saltsjöbadsandan”?

Läs vidare:

Hulten [Arbetsrätt och klassherravälde](#) (Halmstad 1971).

8. Efterkrigstiden 1945-65

Vid krigsslutet ledde SKP metallarbetarna till strid för högre löner. Denna stora metallstrejk utmynnade efter några månader i nederlag. Därefter var strejkerna fåtaliga i den ekonomiska blomstringens efterkrigssverige.

Det fanns inom SKP, med Östeuropa som inspirerande exempel, förhoppningar om att med den i metallstrejken manifesterade styrkan få till stånd en gemensam vänsterregering med socialdemokratin. Genom successiv socialisering skulle denna införa socialismen i Sverige. För att driva på en sådan utveckling hade SKP också gjort Arbetarrörelsens efterkrigsprogram till sitt handlingsprogram. Efter kommunisternas maktövertagande i Tjeckoslovakien 1948 — det avgörande startskottet för det ”kalla kriget” — var det emellertid definitivt slut på alla sådana förhoppningar och SKP sjönk ned i allt större obetydlighet.

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram — gemensamt utarbetat av SAP, LO, SSU och socialdemokratiska kvinnoförbundet — gav genom sina radikala tongångar (jämfört med ”krisprogrammet” i viss näring åt illusionerna inom SKP. Programmets planer på statlig styrning av näringslivet stupade emellertid omedelbart på de goda konjunkturerna för kapitalismen, som SAP:s ekonomer inte hade väntat sig, och på kapitalets starka ideologiska mobilisering (det så kallade planhushållningsmotståndet).

Under efterkrigstidens goda ekonomiska konjunkturer, där Sverige var speciellt gynnat av sin genom kriget bevarade produktionsapparat, kunde fackföreningsrörelsen ständigt driva igenom lönehöjningar och regeringen åstadkomma betydande sociala reformer (exempelvis ATP-reformen). Arbetarnas egen ”kamp” och aktivitet kom att ta sig mer individuella — den av arbetsköparna och facket gemensamt häcklade ”Hopp-Jerkan” — än kollektiva uttryck. Det var nu, paradoxalt nog i ”goda tider”, grunden lades för en katastrofal splittring och desorganisering av den svenska arbetarklassen. Nu individualiserades och avväpnades arbetarna, för att i den så småningom kommande ”strukturomvandlingen” kärvare klimat stå ensamma och blottade inför kapitalets övergrepp.

Diskutera:

1. Varför talar man om ett ”kallt krig”? Vilka effekter fick det för arbetarrörelsen?
2. Kan den klasskänsla som efterkrigstidens ekonomiska blomstring och ”kalla krig” bröt ned återupprättas?

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket”, framförallt kap. 7 och 10.

Fridell, F ”Greppet hårdnar” (Stockholm 1948). Roman kring företagsnämndsavtalet 1946.

ArbetarKamp nr 17 och 18/13 1975 om metallstrejken.

Olsson, T "SK P:s politiska utveckling 1943 —1960" (i Arkiv nr 2 och 3). Svenning, O "Socialdemokratin och näringslivet".

Salomonsson, K "Mannen utanför" (Stockholm 1958), "Sveket" (Stockholm 1959) och "Skiljevägen" (Stockholm 1962). Romanserie om 1950-talets arbetarsverige.

9. En 'ny' arbetarrörelse växer fram

Efter metallstrejken 1945, och i den "solidariska lönepolitikens" och de centrala uppgörelsernas hägn hade fackföreningsrörelsen i stort sett, skrotat strejkvapnet. I detta "arbetsfredens" och den "starka fackföreningsrörelsens" Sverige betraktades hamnarbetarnas "vilda" strejker 1951 och 1954 som enastående företeelser.

1968 kunde emellertid sociologen Walter Korpi i en undersökning visa att de inte var fullt så enastående: under perioden 1949-67 inrapporterades till Metalls tvisteregister sammanlagt 342 "vilda" strejker (och denna statistik uteslöt ändå de allra minsta sittstrejkerna). Dessa "vilda" strejker — de bröt mot kollektivavtalslagen och/eller skedde mot förbundsledningarnas vilja — var länge små. 1969 kom emellertid en markant förändring, med LKAB-strejken som främsta exempel. Strejkerna blev fler och mer omfattande. De organiserades effektivare, ofta i form av på stormöten valda strejk-kommittéer. Vidare började kraven och inriktningen vidga sig från den snäva lönekampen till att gälla makten på arbetsplatserna.

Förklaringen till strejkvågen står att finna i såväl det begynnande 60-talets ekonomiska "strukturomvandling" och kapitalkoncentration, som i decenniets politiska och ideologiska "vänstervindar".

Mot slutet av 50-talet var den svenska kapitalismens försprång gentemot det övriga Europa inhämtat. Som en följd av den ökade internationella konkurrensen och den försämrade lönsamheten, men också genom förändringar i kapitalbildningen (omläggning från privat till offentligt sparande, exempelvis AP-fonderna), hade investeringskvot och självfinansieringsgrad inom speciellt de mindre svenska företagen minskat. Den svenska kapitalismen gick därmed in i en ny fas mot mitten av 60-talet. Koncentrationen och centraliseringen av kapitalet ökade hastigt. "Strukturomvandlingen" var en del av denna process: bara på ett fåtal år, med början 1962/63, genomfördes flera företagsammanslagningar än under hela den föregående 20-årsperioden, samtidigt ökade antalet berörda av varslade driftsinskränkningar explosivt. En annan sida av denna process var den svenska företagsamhetens expansion utomlands. Det rörde sig om en "offensiv" från monopolkapitalets sida, med aktivt stöd av LO och den socialdemokratiska regeringen.

"Strukturomvandlingens" verkningar är välkända. Ökad arbetslöshet, omflyttningar inom och mellan företagen, tätortstillväxt, större arbetsintensitet, ökad mekanisering och meningslösare arbeten, ökad skiftgång, buller, gifter och andra arbetsmiljöproblem. Listan kan göras lång. Socialt innebar allt detta en tilltagande splittring, social isolering och otrygghet för arbetarna.

Med paroller som "Vi är inga maskiner" och krav på människovärde markerade de strejkande arbetargrupperna 1969-70 att de revolterade mot hela sin livssituation. Att man därvid gick utanför facket, som är uppbyggt för snäv lönekamp, är konsekvent.

Denna arbetarradikalism hade också andra förutsättningar. USA:s dominans, marshallhjälpen, och den allmänna ekonomiska blomstringen hade gett underlag för det kalla krigets antikommunism och en allmän välfärdsideologi under den första efterkrigstiden. Under intryck av imperialismens kris och den framgångsrika befrielsekampen (Cuba, Vietnam och så vidare) kom istället "vänstervindar" och olika radikala politiska rörelser under 60-talets senare del. Den antiimperialistiska medvetenheten vändes som något av ett förstoringsglas in mot det egna klassamhällets orättvisor. Låginkomst- och koncentrationsutredningarna, jämlikhetskampanjen och så vidare bidrog med sina bitar till en större samhällelig och politisk medvetenhet.

Sverige som "arbetsfredens" land hör till det förgångna. Efter strejkvågen 1969 —70 kom en tillfällig nedgång under lågkonjunkturen 1971-72, för att följas av en rad nederlagsstrejker 1973 (exempelvis

Arendal, Elektrolux, Saab). Under 1974 och 1975 har strejkaktiviteten åter ökat, och fått större bredd och omfattning än någonsin under efterkrigstiden.

Diskutera:

1. Vad ska vi mena med begreppet ”arbetarrörelse”? Är det meningsfullt att tala om en ”ny” arbetarrörelse?
2. Diskutera och sök reda ut begrepp som ”solidarisk lönepolitik”, ”arbetsfred”, ”vilda strejker”, ”strukturomvandling”, ”välfärdsideologi” och så vidare.
3. Saknar du något i försöket att förklara de ”vilda” strejkernas uppkomst?

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket”, kap. 11. Arbetarkonferensen 1971 ”Strejk” (Uppsala 1971). Broschyr som går igenom olika aspekter på strejkerna 1969-70.

Strejkkommittén i Malmfälten ”Pappren på bordet” (Enerйда 1972), LKAB-arbetarnas egen vitbok om gruvstrejken.

Berntsson, L ”Svensk kapitalism 1945-1970” (i *Zenit* nr 25). Korpi, W ”Varför strejkar arbetarna?”, (Stockholm 1970). Graham, J/Johansson, K ”Vi är ju ändå bara städerskor” (Göteborg 1975). Rapportbok om städerskornas strejker 1974-75.

Arbetsuppgift:

Bjud in någon kamrat med aktuell strejkerfarenhet.

10. Socialdemokratiens 'ekonomiska demokrati' är ingen lösning av krisen

Den gamla keynesianska konjunkturpolitiken, som socialdemokratin med smärre moderationer drivit från 30-talet (”krispolitiken”) och fram till idag, förslår inte längre. Den kapitalistiska ekonomin har blivit alltför internationaliserad och genomgår samtidigt en fortskridande kris (valutakrisen, prishöjningarna, arbetslösheten och så vidare). Staten måste på ett nytt sätt gripa in i själva produktionen. Socialdemokratin kallar själv sitt förslag till en sådan ny ekonomisk politik för den ”ekonomiska demokratin”:

Arbetarrörelsens kamp för ett demokratiskt socialistiskt samhälle kan — lite förenklat — delas in i tre skeden:

Först gällde det att satsa alla krafter på att skapa, utveckla och trygga formell politisk demokrati med rösträtt.

Sedan tog arbetarrörelsen tag i den sociala demokratin — att undanröja nöd och massarbetslöshet, att trygga försörjningen i livets alla skiften.

Det politiska arbetet gäller nu den ekonomiska demokratin — och kraven på arbetslivets förnyelse är en självklar del i demokratiseringen av hela samhället.

(från ”... att möta framtiden”, SAP, Stockholm 1975 sid. 55.)

Det är främst fackföreningsrörelsen som drivit på den nya politiken. På Metalls kongress 1969 krävde en rad motionärer att företagsnämndsavtalets ”samråd” måste ersättas med en ordning som gav verklig företagsdemokrati och makt för arbetarna. En liknande utveckling i andra förbund, tillsammans med en försöksverksamhet med ”fördjupad företagsdemokrati” i statliga bolag, tjänade som förspel till LO:s kongress 1971. Där stod just ”företagsdemokratin” i centrum.

SAF sa i förhandlingar nej, varefter den socialdemokratiska regeringen efter påtryckningar tog initiativet till en rad utredningar.

Dessa har nu resulterat i lag om styrelserepresentation, ”trygghetslag”, starkare position för skyddsombud och facklig förtroendeman, medbestämmandelag och så vidare.

Förutom "företagsdemokratin" har fackföreningsrörelsen kommit med förslag beträffande det mer övergripande ekonomiska planet. Man har velat utnyttja AP-fondernas medel mer aktivt och produktivt, som "riskvilligt kapital" (exemplet med de 100 miljonerna till Volvo). Dessutom har man tagit upp en annan form av kollektiv kapitalbildning, de så kallade löntagarfonderna. Avsikten med dessa har också varit att skaffa sig ett ökat inflytande över de stora företagens ekonomiska politik. Här skulle man kunna tala om "kapitaldemokratin", och säga att den tillsammans med "företagsdemokratin" bildar grundstommen i den "ekonomiska demokratin".

Vi har angett kapitalismens kris som bakgrunden till den här politiken. Mer konkret skulle man kunna anföra följande:

— Kapitalet har, genom ekonomins utveckling (större fabriksenheter och ökad teknisk komplexitet, ökad kapitalintensitet och så vidare för att stå sig i den skärpta internationella konkurrensen), fått ett ökat behov av skickliga och "ansvariga" arbetare. Strejker kostar mer, liksom andra "mildare" stridsåtgärder och överhuvudtaget en passiv hållning från arbetarnas sida (korttidssjukvaro och liknande). Socialdemokratin, som har att förvalta "vår" ekonomi, måste ta sådana synpunkter på allvar.

— Fackföreningsrörelsen har fått ökade svårigheter i klämman mellan de maktavande arbetsköparna och alltmer radikala arbetare. Man måste stärka sin auktoritet gentemot båda i de "vilda" strejkernas tid. För SAP, vars styrka traditionellt och idag till stor del är grund-id på fackföreningsrörelsen, är en sådan förstärkning av fackets auktoritet och resurser (inte minst för partipropaganda) också av stor vikt. Man hoppas vidare kunna knyta TCO närmare sig.

— Den "ekonomiska demokratin" tillgodoser också SAP:s politiska behov av en ny stor reform, likt krispolitiken på 30-talet och ATP-reformen på 50-talet. Den är billig, vilket är en fördel under innevarande "magra år". Den fyller vidare behovet av en sammanhängande och konsekvent ideologisk vision, som kan mobilisera de egna styrkorna.

— Det svenska näringslivet behöver, inte att förglömma, "riskvilligt kapital". Om det sker genom kollektiv kapitalbildning kan arbetarnas delaktighet och ansvar förhoppningsvis (ur kapitalets synvinkel) stärkas.

Den "ekonomiska demokratin" löser emellertid inte arbetarklassens problem. Styrelserepresentationen ger vare sig insyn eller inflytande. Trygghetslagen gäller bara de välanpassade och så länge företaget inte beslutar sig för att inskränka driften, Medbestämmandelagen är till sist en förhandlingsfråga, där fackföreningarna inte har några betydande maktmedel. AP-fondernas aktivering har enbart inneburit gåvor till näringslivet, och häromsistens har LO-chefen gjort självkritik för att LO gått för hårt fram i fråga om löntagarfonderna. Allt detta under en akut kris, där tiotusentals arbetare och tjänstemän avskedas eller tvingas arbeta under ständigt hot om avsked eller permittering.

Högern inom socialdemokratin anser att orsaken bakom valnederlaget 1976 var att man gick för radikalt fram, att marginalväljarna skrämades bort av löntagarfonder och socialisering. Vänstern hävdar tvärtom att man inte lyckades utforma ett konsekvent och trovärdigt socialistiskt alternativ. Klart är att SAP efter många års sötebrödsdagar vid regeringsmakten nu hamnat i ett vägskäl, där den första (gamla) vägen troligen kommer att bevara den instabila parlamentariska situationen i Sverige. A andra sidan har vänstern mycket små möjligheter att utveckla ett konsekvent socialistiskt alternativ utan att bryta med högern.

Det är en stor och ansvarsfull uppgift för kommunister i alla läger att stödja vänstersocialdemokratin i denna nödvändiga brytning.

Diskutera:

1. Vad innebär den "gamla keynesianska konjunkturpolitiken", och varför är den otillräcklig idag?
2. Hur uppfattar du socialdemokratins ideologiska vision om den politiska, sociala och ekonomiska demokratin etapper?
3. Tycker du "kapitaldemokrati" är ett bra begrepp för att beteckna AP-fondernas aktivering och löntagarfonderna?

4. Kan du urskilja någon ”höger” och någon ”vänster” inom socialdemokratin, och vad tror du i så fall om dessa respektive lägers utveckling?

Läs vidare:

Fredelius, C ”Det socialdemokratiska försöket”, kap. 12-16. Tidskriften *Kommunist* nr 24, ”Socialdemokratin och valet”. Tidskriften *Zenit* nr 5/1976 innehåller en längre valvärdering.
Lagerberg, H ”För att vi skall leva” (Göteborg 1975). Roman om 1900-talets arbetarsundsvall.

Arbetsuppgift:

Kolla socialdemokratins eftervalsdebatt i ”Tiden” och ”Aktuellt i politiken”, samt i ”vänsterorganen”: ”Socialistiskt Forum” och ”Offensiv”.